

DOI 10.52363/2414-5866-2023-2-34

УДК 351/354:37

*Вітовецький В.О., аспірант ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-2821-9931*

*Vitovetskyi V., researcher of Training Research and Production Center
of the National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv*

РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В РАМКАХ РЕ- ФОРМУВАННЯ ОСВІТИ НА БАЗІ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ КОМПЛЕ- КСІВ

DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL COOPERATION WITHIN THE FRAMEWORK OF EDUCATION REFORM ON THE BASE OF UNIVERSITY COMPLEXES

У статті розглядається проблема міжнародного співробітництва в галузі науки та освіти, акцентується увага на необхідності вивчення більш глибоко питання розвитку міжнародного співробітництва в сфері науки та освіти, як важливого фактора інтеграції національної системи науки та освіти в світовий простір та посилення її конкурентоспроможності. Проаналізовано питання форм та механізмів міжнародного науково-технічного та освітнього співробітництва, та з'ясовано що найбільш ефективним способом можуть послужити інтеграції українських закладів вищої освіти у глобальну економічну, освітню, науково-технічну та інноваційну сферу, а процеси глобалізації, означають розмивання кордонів між цими секторами, дедалі тісніші й різноманітніші зв'язки між ними та їх взаємозв'язок.

Ключові слова: *реформування освіти, наукова діяльність, глобалізація, науково-технічне співробітництво, інтеграція науки.*

The article examines the problem of international cooperation in the field of science and education, focusing attention on the need to study more deeply the issue of the development of international cooperation in the field of science and education, as an important factor in the integration of the national system of science and education into the global space and strengthening its competitiveness. The issue of forms and mechanisms of international scientific, technical and educational cooperation was analyzed, and it was found that the most effective way can be the integration of Ukrainian institu-

tions of higher education into the global economic, educational, scientific, technical and innovative sphere, and globalization processes mean the blurring of boundaries between these sectors, increasingly closer and more diverse connections between them and their interconnection.

Keywords: *education reform, scientific activity, globalization, scientific and technical cooperation, integration of science.*

Постановка проблеми. Пришвидшена глобалізація, що впливає не тільки на державну політику вищого рівня, а й на діяльність практично всіх суб'єктів господарювання, вимагає вирішення завдання підвищення ефективності інтеграції науки, виробництва та ринку змушує підприємства, фірми, наукові та заклади вищої освіти інтенсифікувати міжнародну науково-технічну взаємодію, займатися пошуком найбільш перспективних інновацій та партнерів щодо їх створення, цілеспрямованим формуванням нових ніш ринку своїх інновацій. Це питання потребує більш глибокого вивчення та визначення необхідних напрямів розвитку інтеграції української освіти та науки в світовий простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз основних підходів до визначення основних форм реформування освітньої системи та розвиток міжнародного співробітництва в рамках інтеграції української науки та освіти в світовий простір та проблеми їх регулювання в державі безпосередньо розглядаються із проблемою доцільності та ступеню впливу держави. Над вивченням державної політики реформування освіти та науки працювали такі вчені як Кремень В., Іванов О., Вакарчук І., Антонюк Т. та ін.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз розвитку міжнародного співробітництва в рамках реформування освіти і науки на базі університетських комплексів.

Виклад основного матеріалу. Усі особливості глобалізації породжують як нові можливості, так і нові проблеми практично для всіх країн світу (крім найменш розвинених). Проте різні країни, залежно від рівня їх економічного, технологічного, культурного розвитку, можуть по-різному скористатися перевагами глобалізації або зазнати її негативних моментів. Якщо Україна прагне зберегти певні позиції на світовій арені, вона має враховувати глобальні імперативи розробки стратегії свого розвитку.

Це означає, що Україна так чи інакше використовує й використовуватиме різні форми міжнародного співробітництва з метою пошуку та закріплення за собою власної ніші в світовому господарстві.[3] Головні питання тут - які форми та напрями міжнародного співробітництва з існуючих сьогодні найефективніше дозволять вбудуватися у світогосподарську систему на рівноправних партнерських засадах, які найперспективніші з погляду довгострокового прогресу, які наслідки для країни може мати форсування інтеграції у глобальну економіку.

Включення України, як і будь-якої іншої країни, в систему світового господарства об'єктивно відбувається на основі взаємодії двох принципів – універсальності та унікальності. Універсальні властивості системи (у разі економічної) дозволяють їй взаємодіяти й інтегруватися з іншими системами з урахуванням загальних елементів і принципів функціонування.[2] У сучасному суспільстві прояв цієї системної властивості був помічений та описаний зарубіжними дослідниками, що полягає в тому, що при сьогоднішньому, дуже високому загальному рівні розвитку науки і техніки, окремій країні потрібна наявність деякої первісної критичної маси, - у вигляді нематеріальних, тобто культурних, освітніх, наукових, і матеріальних, тобто, наприклад, дослідницька інфраструктура факторів, яка дозволяє засвоювати, розвивати і втілювати в реальну продукцію нові науково-технічні досягнення.

До основних форм міжнародного науково-технічного співробітництва належать:

- спільні дослідницькі та освітні програми;
- прямі інвестиції у розвиток прогресивних галузей;
- передача (трансфер) технологій;
- патентування та ліцензування;
- спільні підприємства;
- рух інтелектуального капіталу (висококваліфікованих спеціалістів) між країнами;
- експорт та імпорт високотехнологічних товарів, машин, обладнання.

Унікальність, наявність особливих властивостей, відсутніх або мало присутніх в інших системах, можуть надавати подвійний вплив. Якщо ці характеристики, ознаки, елементи є прогресивними, відповідними загальному рівню розвитку інших систем чи обганяють його, це може полегшити інтеграцію і дозволити зайняти вигідну позицію у великій системі. Наприклад, наявність унікальної трудової та виробничої культури, що сприяє створенню та освоєнню новітніх технологій, дозволяє Японії тривалий час утримувати лідерство у багатьох галузях; наявність унікально великих запасів нафти поряд із сприятливими умовами її видобутку дозволило країнам Близького Сходу увійти до групи найбагатших країн. У разі, якщо унікальні властивості системи відрізняються нижчим рівнем розвитку чи явно суперечать загальним тенденціям, їх наявність може ускладнити інтеграцію з іншими системами.[6]

З цієї точки зору є важливим виявлення універсальних і унікальних властивостей української економіки, культури, технологічної бази та розвиток відповідних їм форм міжнародного співробітництва. Говорячи про універсальні властивості, можна відзначити, що, незважаючи на явні помилки у проведенні ринкових реформ і негативну спадщину командно-

адміністративної системи, що зберіглась в багатьох галузях, Україна зберегла багато критичних факторів, що дозволяють їй, нехай не на повністю рівноправних, але все ж таки на достатньо прийнятних засадах розпочати входження в сучасне високотехнологічне суспільство, що глобалізується.

До таких властивостей відносяться:

- ще збережений, незважаючи на тривалу незатребуваність суспільством та хронічне недофінансування, науковий потенціал та досить якісні зачаткування з низки перспективних наукових напрямів;

- порівняно високий рівень освіти населення, що дозволяє швидше освоювати сучасні технології;

- достатній рівень індустріалізації економіки - найбільшу питому вагу в українській промисловості становлять галузі технологічного укладу, і наявність необхідної транспортної, комунікаційної та іншої інфраструктури (хоча рівень її фізичного та морального зносу у багатьох випадках наближається до критичного);

- існування необхідних організаційних та інституційних механізмів, що відповідають індустріальній стадії розвитку (досвід роботи великих науково-виробничих об'єднань, складних технологічно взаємопов'язаних комплексів).

До факторів, що негативно впливають на стан та розвиток зовнішньоекономічних відносин, можна віднести: неефективну структуру економіки - значне технологічне відставання від світового рівня – переважають галузі колишніх технологічних укладів; нерозвиненість ринкових інститутів та інститутів громадянського суспільства; низький рівень доходів більшості населення, отже, низький платоспроможний попит; відсутність у держави та суб'єктів господарювання фінансових коштів, достатніх для масового оновлення виробничої бази; хронічне, десятиліттями, недофінансування соціальної сфери, яка вже не в змозі забезпечувати достатній рівень підтримки та відтворення людського капіталу; слабкий розвиток (або повна відсутність) внутрішньої мотивації до високопродуктивної праці та підвищення професіоналізму.[7]

З наведеної вище характеристики особливостей сучасної української дійсності можна зробити висновки, що спонукають країну та окремих суб'єктів господарювання (насамперед у сфері науки й освіти) до активізації міжнародного науково-технічного та освітнього співробітництва в його різних формах. Ці мотиви можуть лежати на поверхні та визначатися сьогоднішнім кризовим станом суспільства в епоху системної трансформації, а можуть брати початок у сутнісній специфіці національного розвитку, а саме:

- необхідність отримання нових технологій виробництва та НДД-КР, які відсутні в нашій економіці;

- необхідність пошуку додаткових джерел фінансування науково-технічної та освітньої діяльності;

- розширення ринків збуту вітчизняної науково-технічної продукції;
- залучення до міжнародних мереж обміну науковим та технічним досвідом як формальні, так і неформальні;
- ознайомлення із сучасною теорією та практикою управління бурхливими процесами розвитку техніки, технології та економіки;
- знайомство з іншою культурою поведінки та ведення господарської діяльності.

При аналізі питання, які ж форми та механізми міжнародного науково-технічного та освітнього співробітництва можуть послужити найбільш ефективним засобом інтеграції українських ЗВО у глобальну економічну, освітню, науково-технічну та інноваційну сферу, необхідно пам'ятати, що в сучасному світі поступово зникає міцне вкорінення та поділ національної економіки на два роздільні сектори — внутрішній та зовнішній, з яких останній має доповнювати перший.[4] Процеси глобалізації, що дедалі більше набирають силу, означають розмивання кордонів між цими секторами, дедалі тісніші й різноманітніші зв'язки між ними та їх взаємозв'язок, отже розширення та поглиблення господарських зв'язків стає органічною частиною повсякденної господарської стратегії всіх економічних суб'єктів. Звідси випливає, що кожен з них має можливість вибрати найбільш ефективні для себе форми міжнародного співробітництва, виходячи із своїх масштабів, економічного та господарського потенціалу, галузі та сегменту ринку, в яких він діє.

У зв'язку з цим хотілося б докладніше зупинитися на формах та механізмах міжнародного науково-технічного та освітнього співробітництва, які використовуються українським закладами вищої освіти з метою інтеграції у глобальний науково-технічний та освітній простір.

З перерахованих вище форм найактивніше використовуються українськими ЗВО спільні міжнародні програми і передача технологій (не тільки виробничих, а й освітніх, управлінських тощо). Тому є об'єктивні причини. Така, наприклад, форма, як прямі інвестиції, неспроможна використовуватися в українських ЗВО з їх переважно державної форми власності. Створення ЗВО та зарубіжними партнерами спільних підприємств може бути реалізовано на базі таких організаційно-економічних форм взаємодії, як наукові та технологічні парки, бізнес-центри тощо. Однак ця форма співробітництва вимагає відповідної матеріальної та інституційної бази, достатніх інвестицій, ретельного опрацювання економічних та правових механізмів спільної діяльності, розподілу прибутку та ризику та часто стримується існуючим у країні чи регіоні інвестиційним кліматом. Патентно-ліцензійна діяльність українських фахівців стримується їх недостатнім знанням світового законодавства в галузі охорони інтелектуальної власності, високою вартістю процедур патентного захисту в розвинених країнах, а також поганим матері-

альним становищем українських учених і викладачів, яке часто змушує їх реалізовувати свої розробки за ціною, нижчою від їх реальної вартості, не переймаючись закріплення своїх авторських прав.[1]

Через перелічені причини спільні міжнародні науково-технічні та освітні програми сьогодні залишаються найбільш підходящою для українських, особливо периферійних, ЗВО формою міжнародного співробітництва. Їх переваги в тому, що вони дозволяють:

- отримати додаткові кошти для фінансування НДДКР та освітньої діяльності;

- отримати доступ (на платній, а часто і безоплатній для ЗВО основі) до нових дослідницьких, освітніх, управлінських технологій та обладнання, інформаційних ресурсів;

- поліпшити матеріальну базу українських ЗВО;

- залучити українських викладачів та дослідників до міжнародних наукових комунікативних мереж, як формального, так і неформального характеру (поїздки на конференції та стажування, дружні контакти, обмін лекторами та дослідниками);

- сформувати в Україні елементи сучасного мережевого суспільства: ряд міжнародних програм і видів проектів безпосередньо ставлять однією з головних цілей створення мереж, наукових та промислових організацій у рамках ЄС, в інших програмах мережі створюються як опосередкований результат реалізації;

- упорядкувати міграцію інтелектуального капіталу між Україною та іншими країнами: переміщення українських викладачів та дослідників у рамках міжнародних програм здійснюється організовано, з дотриманням усіх заходів юридичного та страхового захисту, а перебуваючи на закордонних стажуваннях, люди мають можливість налагодити персональні контакти та надалі поїхати на тимчасову або постійну роботу за кордон з дотриманням усіх формальностей та маючи уявлення про наслідки;

- вивчити практичний досвід зарубіжних університетів у галузі пристосування до економічного, технологічного, культурного середовища, що радикально змінилося. Вивчення практичних механізмів реалізації моделі «підприємницького університету» є вкрай корисним для українських ЗВО в умовах низького бюджетного фінансування;

- познайомитися із зарубіжною діловою та повсякденною культурою, перенести окремі її елементи на український ґрунт з метою підвищення ефективності міжнародного співробітництва.

В описаних міжнародних програмах досить давно і беруть активну участь багато українських університетів, у тому числі й регіональні. Ця участь допомагає їм ознайомитися з новітніми освітніми та дослідницькими технологіями та суттєво покращити матеріально-технічну базу.[5]

Реалізація програм і проектів в Україні протягом тривалого часу пока-

зала їх досить високу ефективність і безсумнівну користь для українських ЗВО, як у плані зміцнення фінансової та матеріальної бази, і в плані інтеграції у міжнародний науковий і освітній простір. У цих умовах необхідно пам'ятати ще про одну особливість сучасного етапу глобалізації — домінування у міжнародному поділі праці великих диверсифікованих структур, що інтегрують у собі різні види діяльності та величезні за масштабами ресурси, що дозволяє їм встояти перед коливаннями світової кон'юнктури. В освітній сфері на світовому ринку також переважають великі університети, які є по суті університетськими комплексами. Тому слід зазначити, що велика інтегрована багатопрофільна система, що має великі ресурси, як матеріальні, так і насамперед інтелектуальні, має значно ширші перспективи успішної участі в міжнародному співробітництві, ніж невеликі однопрофільні навчальні чи наукові заклади.

Висновки.Проведений аналіз показав, що університети в сучасному суспільстві не виступають як відокремлені творці та зберігачі нового знання, а все більш активно вбудовуються в багатовимірний комплекс суспільних відносин з його виробництва, поширення та використання, що охоплюють різні типи організацій та рівні господарювання, тобто є елементом складної системи. Внаслідок цього теоретико-методологічною основою аналізу механізму взаємодії університетів із зовнішнім середовищем може бути системний підхід.

Як показує світова практика, високу конкурентоспроможність і стабільне економічне зростання в сучасному світі насамперед визначають фактори, що стимулюють поширення нових технологій. Однак багаторічні глибокі дослідження бурхливого прогресу одних країн і регіонів і порівняно повільного інших привели до висновку, що економічний розвиток зумовлений складнішою системою взаємопов'язаних факторів, ніж просто наявність великої кількості наукових організацій та високотехнологічних підприємств. Далеко не в усіх країнах та регіонах високий рівень кваліфікації інтелектуальних працівників, велика кількість наукових та науково-технічних організацій, високоякісних наукових доробок призвели до переходу економіки на новий, постіндустріальний рівень розвитку. В даний час системний підхід широко використовується для обґрунтування цілей і вибору методів державної політики у сфері науки, технології та інноваційної діяльності. Однак у галузі інноваційної діяльності є кілька наукових теорій, в основі яких лежить системний підхід. На думку фахівців, сьогодні ще рано говорити про них як про чіткі «теорії», правильніше було б визначити їх як «концептуальні рамки».

Список використаних джерел:

1. Андрущенко В.П. Основні характеристики Європейської університетської освіти та можливості їх реалізації в системі освіти України. Науковийча-

сопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2011. Вип. 26. С. 3–15.

2. Антонюк Т. Міжнародне співробітництво та інтеграція у галузі освіти як важливий фактор конкурентоспроможності української освітньої системи. Наукові записки. Серія «Історичні науки». Київ, 2013. С. 149–155.

3. Вакарчук І.О. Нова динаміка вищої освіти і досліджень для соціальних змін та розвитку: болонський процес 2020 – Європейський простір вищої освіти у новому десятиріччі / І.О. Вакарчук / Фонд “Європа ХХІ”; [за ред. І.О. Вакарчука]. К.: Агентство “Україна”, 2009. 64 с.

4. Іванов О. Досвід та перспективи співпраці Київського національного університету імені Тараса Шевченка з центральноєвропейськими університетами // Австрія й Україна у контексті європейської інтеграції й співробітництва. [Збірник наукових праць]. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. 160 с.

5. Інтеграція вищої школи України до європейського та світового освітнього простору. К.: “Вища освіта України”, 2012. 558 с.

6. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи). К.: Грамота, 2003. 216 с.

7. Табачник Д.В., Згуровський М.З., Журавський В.С. Болонський процес: головні принципи входження в європейський простір вищої освіти. К.: НТУУ “КПІ”, 2003. 200 с.

References:

1. Andrushchenko V.P. The main characteristics of European university education and the possibilities of their implementation in the education system of Ukraine. The scientific journal of the NPU named after M.P. Dragomanova. Pedagogical sciences: realities and prospects. 2011. Issue 26. P. 3–15.

2. Antonyuk T. International cooperation and integration in the field of education as an important factor in the competitiveness of the Ukrainian educational system. Proceedings. Series "Historical Sciences". Kyiv, 2013. P. 149–155.

3. Vakarchuk I.O. New dynamics of higher education and research for social change and development: the Bologna process 2020 – the European space of higher education in the new decade / I.O. Vakarchuk / "Europe XXI" Foundation; [edited by I.O. Vakarchuk]. K.: Agency "Ukraine", 2009. 64 p.

4. Ivanov O. Experience and prospects of cooperation of Taras Shevchenko Kyiv National University with Central European universities // Austria and Ukraine in the context of European integration and cooperation. [Collection of scientific papers]. K.: NPU named after M.P. Dragomanova, 2005. 160 p.

5. Integration of Ukrainian higher education institutions into the European and world educational space. K.: "Higher Education of Ukraine", 2012. 558 p.

6. Kremen V. G. Education and science of Ukraine: ways of modernization (facts, reflections, perspectives). K.: Gramota, 2003. 216 p.

7. Tabachnyk D.V., Zgurovskyi M.Z., Zhuravskyi V.S. The Bologna process: the main principles of entering the European area of higher education. K.: NTUU "KPI", 2003. 200 p.